

REFORM SÜRECİNDEKİ İNGİLTERE'DE RASYONEL BİLİMİN YÜKSELİŞİ*

Dr. Kürşat Haldun AKALIN
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
kursathaldun.akaln@yahoo.com

Öz

Protestan çevrelerde bilimsel araştırmalara beslenen derin ilgi ve eğilim, büyük ölçüde, reform ilahiyatının temel tezi olan 'Tanrı ihtişamı' saikiyle açıklığa kavuşturulabilir. Doğayla ilgili yapılan bilimsel araştırma görevi, katı dogmalara kesin itaat olarak dikkate alınmamış, bir sevgi görevi olarak keyif alınmasını sağlamıştı.

İngiliz Uluslar Topluluğunun oluşturduğu ve sonradan da Kraliyet Akademisi çatısında yetiştirdiği çekirdek grup içindeki on bilimadamından yedisi, kesinlikle puritandı. Bilimlerde gözleme ve deneye yönelme, çoğunluğunu puritanların oluşturduğu üst sınıfların ekonomik idealleri sayesinde olmuştur.

Anahtar kelimeler: Reform, Protestan, Puritan, Bilim, Kraliyet Akademisi

THE RISE OF RATIONAL SCIENCE IN THE DURATION OF REFORMATION IN ENGLAND

Abstract

The predilection for scientific research in protestant circles may be largely explained by the great emphasis laid by reformed theology upon the central theme: the glory of God. The duty of scientific investigation of nature was not regarded as a obey to dogmas, it was enjoyed as a duty of love.

It has also been pointed out that among the group of ten scientists who during the English Commonwealth formed the nucleus that would afterward grow into the Royal Society, seven were decidedly puritan. Orientation to observational and experimental sciences by courtesy of the economic ideals of the upper classes which majority of those were puritans.

Key words . Reform , Protestant , Puritan , Science , Royal Society

* Bu çalışmayı, vefatını sonradan öğrendiğim, kendisini daima insanlara yardım etme ve bilgisini sunma gayretiyle tanıdığım, iyiliksever arkadaşım, bilimsel araştırma tutkunu Dr. Orhan SAVAŞ'ın anısına adıyorum. Yoğun kaynak çabaları sonrasında edindiği bilgileri kendine saklamayacak kadar cömert bir insan, her anımı öğrenmeye ve öğretmeye adanmış verimli bir araştırmacı, kendi araştırma sahasıyla ilgisi olmasa dahi bilgiye susamış iyi bir dinleyiciydi. Engin bilgisini, öğrenme tutkusunun karşısında engel haline getirmemiş mütevazı bir kimseydi. Dr. Orhan SAVAŞ, tıpkı bir çocuk gibi bilgi ya da öğretmen ayrımı yapmaksızın, her tür bilgiye açık olan bir insandı. Kendisinin derin bilgiye sahip olduğu pek çok konuda dahi, çok iyi bir dinleyiciydi. Bu yüzden kendisine, çocuklar gibi dinliyor ve öğreniyorsun, demiştim. Hayatımda Dr. Orhan SAVAŞ kadar öğrenmeye açık ve öğretmeye hevesli çok az kişi tanıdım. Uzun yıllar fabrikada vardiyalı işçi olarak çalıştıktan sonra, ilk üniversite görevimde (Erciyes Üniversitesi Yozgat İİBF), Dr. Orhan SAVAŞ ile mesai arkadaşı olmam, benim için her zaman eğitici olmuştur. Dr.Kürşat Haldun AKALIN

1) Giriş

“Düşünce tarihi aslında bir bakıma insanoğlunun hakikati arama çabalarının tarihidir. İlk çağlardan beri hakikatin ve ona götüren yolun ne olduğu konusunda çeşitli düşünce jimnastikleri yapılagelmiş ve insan düşüncesi bu arama çabaları çerçevesinde kendisini ‘hakikata götüren yol’ olarak nitelediği bir takım metodolojik yaklaşımlar üretmiştir. Ürettiği bu yaklaşımlar arasından ‘bilgi’ye özel bir önem vermiş, son olarak da onun doğru ve gerçek yol ve metod olduğu konusunda karar kılmıştır. Ancak en genel anlamda ‘bilgi’ olarak nitelenen bu ‘yol’ veya ‘yöntem’in içi de değişik zamanlarda farklı şekillerde doldurulmuştur.

Ortaçağ Batı dünyasında düşünce, ağırlıklı olarak dinî renkli idi. Ontoloji, ahlak, siyaset ve sanat gibi farklı düşünce alanlarında bu rengin hakimiyeti rahatlıkla görülüyordu. Doğal olarak, hakikate götürdüğü düşünülen ‘bilgi’ anlayışı da bu dinî renkten nasibini almıştı. Yani din ve onu temsil ettiği düşünülen kilise, ahlak, siyaset ve sanatın değer ölçütlerini belirleyen bir otorite ve kaynak olmanın yanı sıra hakikatin (ontolojik anlamda realitenin) ve ona götüren yolun (yani, bilginin) ne olduğunu da tayin eden bir kurum olma niteliğine haizdi. Böylece, yüzyıllar boyu gelişen ve gittikçe de katılaştıran dinî renkli bir düşünce geleneği oluşturulmuştu.

Bu geleneğe göre, Tanrı evreni yaratmış ve ona yerleştirdiği kanunlar aracılığıyla onu idare etmektedir. Bilimsel faaliyet ise, evrene konulan değişmez kanunları keşif ve tespit etmek ve ona göre kendimize çeki-düzen vermektir. Örneğin, doğada işleyen kanunlar iyi bilinirse, oradan varlığımıza gelebilecek—yangın, sel felaketi, deprem, yanardağ patlaması ve günlük hayattaki diğer kazalar vs. gibi—tehditler önlenir ve doğadan daha iyi yararlanma yoluna gidilebilirdi. Tabii bu bilimsel faaliyetin mahiyet ve sınırları da din ve onu temsil ettiğini söyleyen kilise tarafından belirleniyordu.”¹

Doğada bulunan her şeyin Tanrı tarafından yaratılmış olduğuna inanılmasının doğal bir sonucu olarak; doğa üzerinde zihin yormanın, aynı zamanda da Yaratıcıyı düşünmek demek olduğu görüşü, kabul edilmiştir. Özellikle de, orta çağ Katolikliği tarafından ısrarla vurgulanan, kişinin bütün gününü kapsayacak şekilde kendisini doğayla ilgilenmeye adanmış olmasının; zihnini Tanrıyı düşünmekten başka bir sahaya yormasına neden olduğu için Tanrıyı unutmak demek olacağı şeklindeki uyarısı, önemini ve etkisini yitirmiş gözükmektedir. Bu uyarının temel dayanağı, doğal ve içsel nedenler üzerinde odaklaşan bilimsel çalışmaya kendisini kaptırmış bir kimsenin kapıldığı, Tanrının görünmeyen kudretini ve büyük ilk nedensel niyetini unutturacağı endişedir. Ancak böyle bir endişe, mesleki başarıyı

¹ Düşünceleriyle sağladığı katkılarıyla birlikte, ‘Modern ve Postmodern Düşüncede Bilim’ isimli makalesinde dile getirdiği yapıcı ve eleştirel görüşlerinden dolayı Doç.Dr.Ramazan Ertürk’e teşekkür ederim.

seçilmişliğin tek kanıtı ve belirtisi olarak gören reformistler tarafından pek dikkate alınmamıştır.

Bu dünyanın önemsenmeyip, dünyadaki her şeyin de aşağılanarak ve insanlarla olan bütün ilişkilerden koparak tek başına çile çekmenin veya ibadet etmenin dayanağı nasıl Kutsal Kitap olmuşa; bu dünya içinde ve mesleki faaliyet kapsamında çile çekmenin ve böylece ibadet etmenin açıklaması da, yine Kutsal Kitaba göre yapılmıştır. Ancak, Batıda Orta Çağ dönemi sırasında doğayla ilgili yapılan açıklamaların gayesi, ruhani gerçeklerin betimlenmesi olduğu için; insan yaşamını kolaylaştıran ve gönençini arttıran, kâr maksadına yönelik verimlilik artışlarını sağlayan bu dünyayla ilgili bilimsel araştırma, asla yapılmış değildir. Kaldı ki, ruhani gerçekler sınırında kalması halinde doğa üzerinde düşünmenin dinen sakıncalı olmadığı Aquinas tarafından belirtilmiş olsa dahi; burada, Aristocu doğa felsefesindeki gözleme ve deneye dayalı bilimsel çalışmanın asla kast edilmediği benimsenilir bir görüştür.

Aristocu doğa öğretisinin temelini, gökyüzü ile yeryüzü cisimleri arasında özsel bir ayrılığın olduğu düşüncesi oluşturduğundan; bu dünya gelip geçici ve sonlu olduğu halde, sonsuzluğu içeren gökyüzündeki hareketler düzgün olduğu gibi süreklidir. Orta çağ zihniyetine göre, doğayı araştırmak, kutsal olmayan ve değerce de aşağı olan bir sahaya yönelmek demektir. Oysa, Tanrıya yönelmek için, tam tersine doğal halden kurtulmak ve nefsi terbiye etmek gerekmektedir. Hor görülen ve kişiyi Tanrıdan uzaklaştıran doğadaki tüm fenomenlerin maddesi ve yasası, ile, gökyüzü cisimlerinin maddesi ve yasası, birbirinden tamamıyla farklıdır.

2) Kalvinistlerde Doğa Sevgisi

Başlangıçta, dinden bağımsız bir kültür yaratmak ve insan ile dünya arasında doğal bir felsefe oluşturmak idealinde olan hümanizmin bazı temsilcilerinin de; bilimsel araştırmayı, insanın mutluluğunun temeli ve zihinsel yeteneklerinin gelişmesinin aracı olarak gördükleri, pek söylenemez. ‘Rüzgârın esintilerine de, kuşların şarkılarına da kulak vermiyoruz’² demekle, doğanın fenomenlerine karşı çok az ilgi duymuşlar, özellikle de bilimsel araştırmanın insanlar için taşıdığı önemi, pek fark edememişlerdir.

Eski zamana yönelik duydukları büyük ilgi ve hayranlık, bilimsel incelemenin bu eski kaynaklar üzerine yönelmesini istemelerine yol açmıştır. Bu nedenle de denilebilir ki, bilimsel araştırmanın doğaya yönelerek gerçek gelişmesi ve böylelikle doğanın pozitif anlamda doğrudan irdelenmesi, ancak reform tarafından daha da ileri boyutlara götürülmüştür. Avrupa’nın merkezinde ve kuzeyinde 16. Yüzyılda botanik sahasında araştırma yapanlar arasında, reform inancına sahip olanların sayısı, gerçekten dikkat çekicidir.

² Wolf, A. (1962). A History of Science , Technology and Philosophy in the 16th and 17th Centuries, Allen and Unwin, London, s. 142

Yine İngiltere’de doğa tarihinin gerçek öncülerinin, kalvinizmin bu ülkeye girmesinden sonra ve reformistler arasından çıkmış olması, bir rastlantı değildir. Bir ölçüde düşüncede bağımsızlığı ve doğa üzerindeki irdelemelerinde de doğrudan gözleme dayanırlılık getiren botanik bilimciler, kendileriyle birlikte reform inancını paylaşan astroloji uzmanlarının pek çok batıl inançlardan kurtulunmasını da sağlamıştır. Guillaume Ronelot (1507-1566) gibi büyük doğa bilimcilerinin, Güney Fransa’da reform akımını benimsemiş kimselerden çıkmış olması; tüm bu bilim adamlarının, ‘doğa, Tanrının elinin/ustalığının ürünüdür’ inancını paylaşarak, Tanrı kudretini doğa yoluyla kavrama merakını taşımalarıyla, çok yakından ilgilidir.

Embriyoloji ve kıyaslamalı anatominin kurucusu olarak kabul edilen Volcher Coiter (1534-1576), 16. yüzyılın belki de en yoğun dinsel duygularla insan ve hayvan bedenine yaklaşmış olmasının bir sonucu olarak, Tanrının yaratıcı üstünlüğüne hayran kalmış ve Tanrı’ya övgüler yağdırmış olan bir bilim adamıdır. Dünyadaki bitkilere ve hayvanlara beslediği duygusal sevgiyi şiirlerinde konu edinmiş olan ünlü Hugenot mezhebinden şair Bernard Palissy (1509-1589); doğanın tüm güzellikleriyle korunması, tahrip edilmemesi temasını şiirlerinde işlemiştir.

İlk protestanların doğaya böylesine bir derin sevgiyle yönelmiş olmaları, hayvanlar ile bitkilerin doğal bir fenomen olarak görünen hareketlerine böylesine bir hayranlıkla ilgi duymaları; özellikle de Kutsal Kitabın Eyüp bölümündeki mısraların etkili olduğuna bağlanmaktadır.³ Nitekim, reform hareketi de, kişinin Tanrısıyla doğrudan bir bağlantı kurması isteğinden doğmuş, kendisine uygun bir evren anlayışını da beraberinde getirmiştir. Orta çağ Katolikliğinde, kilise, Tanrı ile kulu arasında aracılık etme işlevine sahip bulunduğundan, kişinin Tanrı katında kurtarılmasına da aracılık etmektedir. Dinin özünde veya peygamberin yaşamında ibadet hiç tanımlanmamışsa, kişinin özgür iradesiyle Tanrıya yönelmesine bir engel kalmadığı gibi, kilisenin aracılık üstünlüğüne de hiç gerek kalmamıştı.

Orta çağda kilisenin toplum üzerinde üstünlüğünün sorgulanmasında belki de en önemli neden, kişinin kendi içinde Tanrıyla doğrudan doğruya bağlantı kurmasına yönlendiren mistizmin benimsenmiş olmasıdır. Mistizmi benimsemiş olan kimse, Tanrıyı doğrudan doğruya kendi iç dünyasında aradığı ve dilediği gibi de yöneldiği için, hiçbir dogmaya ya da kuruma bağlanmamakta; vahyin Kutsal Kitapla sınırlandırılmasını da kabul etmeyerek, her hangi bir kişinin içinde de ilahi vahyin doğabileceğine inanmaktadır. Her insan, hiç bir kimsenin aracılığına gereksinim duymaksızın kendi içinde Tanrıya yönelebileceği için, herkes kendi kendisinin rahibi olmaktadır.

Diğer taraftan, evrenin sınırsızlığına ve sonsuzluğuna dayanan Rönesansın doğa felsefesi de, Tanrının kendisini gerçekleştirdiği sonsuz bir yer olarak evren içinde aranması gerektiği görüşü, kalvinist düşünörlere derinden tesir etmiştir. Evrenin özü, Tanrının yaratıcı kudretinden gelmekteyse; o halde, ay üstü ve ay altı

³ Kitab-ı Mukaddes Şirketi, (2005). Kutsal Kitap, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul s. 296

kuramıyla benimsenen ayrılık inancı geçerliliğini kaybetmiş; evrenin sonsuzluğu düşüncesi evrenin birliği görüşünü beraberinde getirmiştir.

Evrendeki her varlık öz bakımdan dikkate alındığından, bunlardan her birinin, öncesi ve sonrası olmayan tek bir Tanrının görünüşleri olduğu sonucuna varılmıştır. Evrenin özünde, sonsuz bir yaratıcı etkinlik bulunduğu kabul edildiği için; doğa, Tanrının tasarımının gerçekleştiği yerden başka bir anlamı taşımamaktadır. Tanrı yaratıcı kudretini evrende yarattığı canlı ve cansız her şeyde gerçekleştirmiş olduğu, doğa da Tanrısal özün açığa çıkmasından başka bir anlamı taşımadığı için; Tanrıyı doğanın dışında değil, doğadaki yaratıcı kudretinde aramalıdır. Ayrıca, doğadaki her şey, Tanrısal özün aynası olduğundan; doğayı bilmek, gerçekte, Tanrının yaratıcı kudretini hissetmek demektir.

Ancak, Tanrının yaratıcı kudretinin bir delili ve ifadesi olan doğaya sevgiyle yaklaşılması; doğa biliminin benimsenmesini, uzmanlaştırılmış bir meslek haline getirilerek sürekli ilgilenilmesini, kapsıyor anlamına gelmemektedir. Evreni temaşa ederek Tanrıyı düşleyen insanlara hemen her yerde ve her dönemde rastlamak olanaklıdır. Tıpkı tıptaki ilerlemeleri, rasathaneleri, seyahatnameleri, dünya haritaları vs. gibi bilimi gerçek hayata uyarlayan yenilikleriyle Orta Çağ İslam uygarlığı gibi reform sonrası Batıda da Tanrı tefekkürü, gözleme ve deneye dayanan bilimsel araştırmayı kurumsallaştırmıştır. Böylece, Tanrının yaratıcı kudretini insanlara sergileme emeliyle doğa ve insan sevgisi öne çıkmış, bilimsel araştırmanın deneye ve gözleme dayalı olarak gelişmesi mümkün olmuştur. Bu nedenle, reform sonrası Batıda görülen bilimdeki bu kurumsallaşma ile, reformistlerin **Tanrı ihtişamı** ve insanlara hizmet etme gayreti arasında nedensel bir ilişki bulunmaktadır.⁴

3) Kalvinistlerde Tanrı İhtişamı Saiki

Reform sonrası Avrupa'da, insan ve hayvan bedeniyle birlikte tüm doğal fenomenlerin yapısı üzerinde odaklaşan modern bilimsel araştırma yönteminin genellikle protestan bilim adamları tarafından benimsetilmiş ve geliştirilmiş olmasında, reform ilahiyatının ana teması olan Tanrı ihtişamı saikinin çok büyük rolü olmuştur. Galiba bu konuda en iyi anlatım, 'tabiatı inceleyen kullar doğanın kitabını yazarak Tanrı'ya bağlılıklarını kanıtlayabilirler ancak; astronomi bilimiyle uğraşanların bu bağlılığı gösterebilmeleri için, kendi zihinsel etkilerini ve ünlerini değil, Tanrının ihtişamını sürekli olarak düşlemeleri ve sergilemeleri de gerekmektedir.'⁴ (Wolf , 1962 : 228) anlamındaki ifadesiyle Kepler, açıklık kazandırmıştır. Reform imanı, Tanrının kendisini yalnızca Kutsal Kitapta tanıtmadığını, fakat evrende yaratmış olduğu her şeyde yaratıcı kudretini açığa çıkartmış olduğu düşüncesi üzerine odaklaşınca; doğada olup önceden fark edilmeyen her şeyin ve her fenomenin nasıl oluştuğu ve hareket ettiği merakına dinsel bir boyut kazandırmıştır.

⁴ Manson, T.M. ; Single J.C. (1997). The Calvinist Roots of Modern Era, University Press of New England, Hanover s. 451

Doğadaki her bir fenomenin hareketinin ve yapısının, Tanrıya beslenen hürmet ve bağlılık içinde düşünülmesi, neredeyse tek Tanrı inancının doğduğu andan itibaren tüm inananlara bir uyarı mahiyetinde tavsiye edilmiştir. Bilgiye istihareye yatarak ulaşma gayretinde olan hakim Katolik zihniyetin aksine, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd gibi alimlerin tanıttığı yoldan ilerleyerek ilimde gözlem ve deneyi esas alan Avrupa'daki bazı üniversitelerin de etkisiyle, fakat özellikle de reform sonrası dönemde, Batıda bilimsel araştırma deney-gözlem-ölçmeye dayalı olarak kurumsallaşma eğilimini göstermiştir. Reform, Tanrıya yönelişte bireyselleşmeyi ve özgürleşmeyi beraberinde getirdiği ölçüde; doğal fenomenlere yönelen bilimsel araştırmada kurumsallaşmaya o denli katkı sağlamıştır. Kurumsal ibadet yıkılmış, Tanrıya özgürce bireysel yönelme kök salmıştır.

Deneye, gözleme ve ölçmeye dayalı bilimsel araştırmayı, dinen sakıncalı ve tehlikeli bulanlar arasında; yalnızca Avrupa orta çağının çilekeş (asketik) yönelişi değil, Anabaptist gibi 16. Yüzyılın bazı ruhani mezhepleri de çok etkin bir şekilde yer almaktadır. Reform ilahiyatı, doğal fenomenlerin ve özellikle de insan ile canlı bedenlerinin, yalnızca Tanrıyı tefekkür maksadıyla gözlenmemesini; bilim yoluyla bunların iç işleyişlerine yönelerek, Tanrının yaratıcı kudretinin keşfedilmesini öngörmüş olmakla; ancak böylelikle Tanrı ihtişamının tüm insanlara sergilenmesinin olanaklı olabileceğini savunmuştur.

Bu nedenle, reformistlere göre, doğa yalnızca gözlenmemeli, araştırılmalıdır. J. Calvin bile, doğadaki fenomenleri araştırmamak, her şeyi yaratan bir Tanrının olduğunu unutmak kadar büyük bir günahkârlık olduğunu söylemiştir.⁵ (Sarton, 1955: 62) Bununla da kalmamış J. Calvin, bilime karşı olan sofuları, bilim yoluyla Tanrı bilgisine ulaşmayanları ve her günkü hayatla ilgili bilgilere yönelmeyenleri azarlamış, yaratılanları incelemeyen Yaradanın ihtişamının sergilenemeyeceğini, açıkça belirtmiştir.⁵ J. Calvin, yalnızca tefekküre dalarak doğadaki şahane fenomenleri seyretmek yerine, bilimsel araştırma özelliğindeki bir incelemeyle iç yapılarının açıkça ortaya konmasının önemini defalarca belirtmiştir. Seyre dalarak düşünüp istihareye yatmak yerine, modern anlamıyla astronomi veya anatomi gibi bilimsel araştırma yoluyla evrenin ya da insanın yaratılış sırlarını öğrenmenin önemini belirtmiştir.

J. Calvin'in müritleri arasında en tutucu olanları, örneğin G. Voetius gibi kimseler; bilimi ve öğrenmeyi, modern anlamıyla bilimsel araştırmayla uğraşmayı, heyecanlı bir şekilde desteklemişlerdir. Reform ilahiyatı, bilimsel araştırmayla evren ile insan üzerinde yapılan incelemeleri, hoş görmenin ötesinde, ısrarla desteklemekte ve özendirilmiş olmakla, inananlarından bilimde ilerlemeyi açıkça talep etmekteydi. Çünkü doğanın bilimsel olarak araştırılması, evrenin böylece gizemlerinin farkına varılması, Tanrıya sevgiyle yaklaşılmasının ve onun kudretinin irdelenmesinin gerektirdiği bir görevdi.

⁵ Cremeans, C.D. (1949). The Reception of Calvinist Thought in England, University of Illinois Press, Urbana s. 53

Özellikle de, 1500 ile 1650 yılları arasında bilimsel araştırmalarıyla dikkatleri çekmiş pek çok bilim adamının kendilerine ün kazandıran buluşlarıyla ilgili söylediklerine bakıldığında; bunların neredeyse tamamının Tanrı ihtişamını sergileme maksadını taşıdığı, orta çağa özgü zihinsel dalgınlığın yerine rasyonel ve deneysel bilimsel araştırmanın önem kazandığı, ancak bu şekilde Tanrının yaratıcı kudretinin sergilenmesi yoluyla en yüksek düzeydeki ilahi emrin başarıyla yerine getirileceğinin vurgulandığı, derhal göze çarpar.

Özellikle de Thomas Browne ile Robert Boyle Tanrının ihtişamını bilimsel araştırma yoluyla sergileme görevinin, bu uğurda kat edilen sıkıntı ile eziyetlerin; yapılan her türlü ibadetlerle Tanrının büyüklüğüne teslim olmaktan, Tanrının kudretini tefekkür yoluyla düşlemekten ve hayranlık duyguları içinde Tanrı korkusunu beslemekten çok daha uygun ve yararlı olduğuna inanmaktaydılar.

Artık bilimsel araştırma, Tanrıyı düşlemenin tek yolu haline gelmişti. Bilimsel araştırma yoluyla ortaya çıkarılan buluşlar sonrasında insan yaşamında sağlanan kolaylıklar da; yalnızca Tanrı ihtişamının sergilenmesi değil, fakat bununla birlikte karşılıksız sevginin zorunlu kıldığı insana hizmet anlayışının da bir ifadesi haline gelmekteydi. Özellikle bu konuda, 'her kimin varsa, ona verilecektir ve ona arttırılacaktır; kimin yok ise, elinde olanı bile alınacaktır'⁶ ifadesinin vurgulandığı Yeni Ahitteki talant meseli, yalnızca her türlü tehlikelere göğüs gererek ticari kazancı arttırmayı yaşamının gayesi haline getiren tüccarlara değil; bir para birimi olan talantı ulaşılan bilgi olarak gören bilim adamlarına da cesaret vermekteydi.

Araştırma yoluyla bilginin arttırılmasının, Tanrı ihtişamını sergileme ve insana hizmet etme saikiyle sonunun asla gelmeyeceği bilincine varan, özellikle Kepler gibi bilim adamlarına göre; astronomiyle uğraşan bir bilim adamının yapacağı her araştırma, bilimsel araştırmaya kendisini vermeyen her hangi bir kimsenin ömür boyu yapacağı dua ile ibadetlerden çok daha üstündür.

Bilimsel araştırmayla Tanrı aklının keşfedilmesi sayesinde, yarattığı her şeyin gizeminin açığa çıkartılması yoluyla gerçekleşen Tanrıya hizmet görevi; yalnızca belirli bir sınıfa ait kılınan yetki ve sorumluluk olmaktan çıkarak, talant meselinde olduğu gibi bilgiye sahip olan ve bunu arttırma azmini taşıyan herkesin hakkı olmaktadır. Bireyin mesleğinde Tanrıya hizmet etme görevi; keşifliği yalnızca bu dünyanın içine taşımakla kalmamış, aynı zamanda da hiçbir sınıf ayrıcalığı taşımaksızın bu görevi tüm insanlara ait kılmıştır. İnanan her insan, mesleğiyle Tanrıya hizmet etme görevini üstlenmiş olduğundan; yalnızca bilim adamı değil, her hangi bir türden meslekle uğraşan bir kimse dahi, Tanrının bu yolundan ilerleyerek Tanrının kendisinden beklediği dürüstlük ile sevgiyi içinde uygulamakla yükümlü kılınmaktadır.

Protestanlığın mesleki uğraşı kapsamında Tanrıya hizmet etme maksadını taşıyan bu görev anlayışı, inanan herkesi kapsamıştır. Böylece yalnızca Kutsal

⁶ Kitab-ı Mukaddes Şirketi, (2005). Kutsal Kitap, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul s. 187

Kitabın değil, insan düşüncelerinden oluşan kitapların da okunabileceği görüşü benimsenmeye başlamıştır. Reformist hoşgörünün de tesiriyle, Avrupalılar, bir kimsenin kendisi için Kutsal Kitabı okumasının yalnızca bir hak olarak değil aynı zamanda da görevi olarak kabul edildiği gibi; Aristo, Pliny, Ptolemy, Galen gibi öncülerin fikirleriyle öğrenilen doğayla ilgili düşünceleri irdelemesinin ve bunları çok daha ileri düzeylere taşımasının, yine bir insanlık görevi olduğunu kabul etmişlerdir.

Kutsal Kitabı okuma ve yorumlama görevini belirli bir ruhban sınıfın hiyerarşik gelişmesi disiplini altında sınırlandıran Katoliklerin aksine, reformistler, doğal fenomenleri de kapsayan bu öğrenme görevinin, inanan herkesi kapsadığını öne sürmüşlerdir. Reformistler sayesinde bilgi de, herkesin erişemeyeceği ve hiyerarşik bir atamayla gelişmesinin kanıtlanmasından sonra ulaşabileceği, belirli bir zümreye özgü erdem olmaktan çıkmış, herkesin ilgi alanı haline gelmeye başlamıştır.

Herkes, kendi yeteneğinin sınırlarında, istediği sahada bilgiye ulaşma gayretini gösterme hak ile ayrıcalığına sahip olmalıydı. Bu maksatla, yalnızca Kutsal Kitap değil, bütün klasikler konuşulan dillere çevrildi. Kuşlar ve çiçeklerden, coğrafya ve tarihe varana kadar her konu, inceleme altına alınmıştır. Seyahat notları, denizcilik anıları; kişilerin kendi bilgilerini geliştirmede ve zihinsel yeteneklerini arttırmada yararlı görünüyordu. Bilgi, niteliği ne olursa olsun; Kutsal Kitabın sayfalarından gerçek yaşama yönelmiş, belirli bir ruhban sınıfının tekelinden, Tanrının ihtişamını sergilemek isteyen sıradan insanların işi haline gelmiştir.

İnsanlara Yararlı Olma **Emeli/düşüncesi** : Aslında, bilimsel araştırmaları zorunlu kılan Tanrı ihtişamı saiki ile insanlara yararlı olma emeli; İsa tarafından açıklanan Tanrıyı ve komşularınızı seviniz buyruğuyla da çok yakından ilgiliydi. Özellikle, tıp alanında ve teknikteki ilerlemelerin üretimin yapısına uyarlanarak verimliliğin artırılmasında kat edilen büyük gelişmelerin, yükselen orta sınıfın kazanç duyarlılığı içinde beslediği kapitalist zihniyetle bağlantısının kurulması sonucunda; servet hırsının gerisinde saklı bulunan dindarca niyetlerin görmemezlikten gelinmesi, olanaksızdır.

Tanrıyı karşılıksız sevmek ancak hiç tanımadığı bir insanı kendi komşusu bilerek derdine deva olmakla mümkün olduğu inancını benimsemiş olan reform ilahiyatındaki bu sevgi saiki, Francis Bacon'ın (1561-1626) eserlerinde dahi vardır. Yararcılık düşüncesinin fikir babası olarak kabul edilen Bacon'ın bile, bu dinsel saikten büyük ölçüde etkilenmiş olması pek çok kişiye şaşkıncı gelebilir. Nitekim, bilim ile dinin kesinlikle birbirine karıştırılmamasını vurgularken, ve de, bilimi din ile sınırlandırılmaması gerektiğinin üzerinde önemle dururken bile Bacon, Paul'den alıntı yaparak, sevgi olmaksızın bilginin boş olduğunu öne sürmekten hiç çekinmemiştir. Bacon bile, bilim adamının sadece, bilimsel çalışmaları sonrasında ulaştığı bilgiyle, bilginin yararlı olacak kullanılarak günlük yaşamda sağladığı kolaylıklarla, Tanrıya olan sevgisini kanıtlayabileceğini ve komşusu olarak gördüğü tüm insanlara olan sevgi borcunu böylece ödeyebileceğini fark etmişti.

Tanrının sadece İsa'da Kendisini gösterdiğine ve dolayısıyla da İsa'nın ilah olduğuna iman etmiş olmalarına rağmen, kalvinistler, yaratıcı olarak Tanrının kâinatı ve içindeki her varlığı bir kere yarattıktan sonra artık dünyanın dışına çıktığına inanarak, bir ölçüde de olsa, Eski Ahit'teki insandan ayrı Tanrı algılamasına yaklaşımlardır. Doğal hukukun da temelini oluşturan, insandan ve dünyadan uzakta kalan fakat her şeyden de haberdar olan Tanrı imanı; Tanrı yasasını kâinatın işleyişinde ve üstün akılda aramış, böylece vahiy yoluyla doğrudan seçtiği kişiye (nebiye) bildirilen doğüstü bilgi ile gözlem ve deneye dayanan çalışarak veya sınanarak ulaşılan bilgi birbirinden ayrılmıştır. Kalvinist ilahiyatında, doğaya ait olan bilgi ile doğa üstü bilginin birbirinden kesin olarak ayrı tutulmuş olması; doğa bilimlerinin, Kutsal Kitaba dayanan dinsel dogmaların tesirinden kurtularak bağımsız bir şekilde gelişmesine yol açmıştır. Bu düşüncenin ya da bilimsel araştırmanın, Kutsal Kitaptan kaynaklanması veya en azından uygun hale gelmesi zorunluluğunu ortadan kaldırdığı gibi; daha önceden katolik kilise tarafından üzerinde ısrarla vurgulanan günahkârlık ile bedensel bağlılık arasındaki bağı da kırmıştır. Günahkârlık, hastalığın nedeni olmaktan çıkınca, hastalığın tedavisinde bilimsel ve hijyenik yöntemleri kullanmak, rağbet bulmuştur.

Katolik kilisesinin uzunca bir süredir uyguladığı irrasyonel yöntemler, bir anda terk edilmiş; bilimin, dinden ayrılmasıyla birlikte, bilimsel araştırma bu dünyanın içine çekilmiştir. Tanrı, bir kere yaratıp hâkim kıldığı doğanın yasasını artık değiştirmeyecektir, inancının yer etmesiyle birlikte, Protestan reformasyonun bilimsel sahadaki devrimi kendisini göstermiştir. Tanrı ihtişamı saiki ve insanlığa yararlı olma emeliyle; Kopernik, astronomide devrim yaparken; Paracelsa, kimyada devrim yapmıştır. Günah ile hastalık arasındaki bağ kırılınca, hastalıklara karşı savaşta bilimsel araştırmanın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için, doğa bilimlerinde önemli ilerlemeler kat edilmiştir.

Artık, Hıristiyan dininin yalnızca tarihsel olayları kapsadığı, bu nedenle de tarihsel bir niteliği olduğu sonucuna varılarak; doğa biliminin yalnızca doğadaki ve evrendeki maddi olguları içerdiği, öne sürülmüştür. Yine de, reformun Kutsal Kitabı her şeyin üstünde tutma anlamındaki irrasyonel ruhu, ile, deneysel bilimin görüp ölçerek rakamsal bir sonuçla gerçeği kavrama maksadı arasında bir bağlantının kurulmadığı da söylenemez.

Kutsal Kitaba uygun şekilde oluşturulan kalvinist ilahiyat, edindiği bilgiyle övünme halini gerçekte Tanrıya isyankârlık şeklinde tanımlanmış ve inananları uyarmıştır. Tüm bilgiyi üstün akıl olarak gördüğü Tanrı'ya ait kılmış olmalarına, Tanrı dilediğini ezelden seçmiştir tarzındaki bir kadercilik mantığıyla bilgiye (mesleki başarıya, ekonomik kazanca) ulaşmada kişinin gayretini pek önemsememiş olmalarına rağmen; kalvinistler, tamamıyla dinsel bir tefekkür içinde kalarak Tanrı bunca nimeti yaratmakla neyi murat etti acaba diyerek kara kara düşünmeyi uygun görmemiş, aklını ve düşüncesini yaşanılan gerçekler üzerine odaklaşmasını istediği bilim adamlarını gözlem ve ölçme yoluyla her yaratığın iç yapısını incelenmesine özendirilmiş, böylelikle Batıda deneysel bilime giden yolu hazırlamışlardır.

4) Püritanizmde Bilim

İngiliz zihniyet yaşamının özellikleri 1550 ile 1700 yılları arasındaki dönem içinde irdelenmesi halinde, puritanizm ile deneye dayanan bilimin yükselişi arasında çok yakın bir bağın olduğu derhal fark edilir. Bu dönemin sonrasında dahi, puritanizm gerçekten toplumda tüm meslekleri yönlendirici üstün güç olma özelliğini uzunca bir müddet devam ettirmiş; özellikle de Richard Baxter, John Bunyan, Richard Steele, Daniel Defoe, John Wesley gibi düşünürlerin etkinliğindeki Nonconformist (kilise karşıtlığı) aşamasında, bilim, en yüksek bireysel saikine ulaşmıştır. Çünkü, 1660 ile 1800 yılları arasında İngiltere’de altın çağını yaşamış olan ve Anglikan kilisesine açıkça baş kaldırarak itaat ile teslimiyeti reddeden Nonconformist (kilise karşıtı) hareket; karşılaştığı herkesi kişiye komşu kılan ve komşuluk hakkını öne çıkartan İsa’nın İncilindeki, insana hizmet emeli ve fakire has yaşama tarzı olarak yorumlanan toplumsal anlayışını esas almış olduğundan; paylaşma yer vermeyen ve toplumsal (komünal) olmayandan başka hiç bir dini kabul etmemiş, toplumsal kutsiyetin dışında da hiç bir kutsallık tanımamıştır.

Bütün havarilerinin ayaklarını yıkadıktan sonra havluyla kurulayan İsa’nın, ‘efendi hizmetkârdan daha yüce değildir’¹² (Kutsal Kitap, 2005: 203) sözüne dayanarak, mesleğindeki gayretiyle insanlara hizmet etme emelini yegâne takva yolu haline getirmiş olan puritanlar; komşuluk hakkını mesleki çabasıyla ödemekle kendilerini yükümlü kılmış, bu maksatla toplumsal yaşamda karşılaşılan her türlü soruna çözüm getirmeyi ve kişinin uğradığı her türlü hastalığa çare bulmayı imanlarının bir kanıtı ya da seçilmiş olduklarının bir işareti olarak algılamışlardır. Böylece, İncil’in şart koştuğu toplumsal hayat tarzı yükümlülüğünden, bireysel gayret azmi ve kişisel sorumluluk duygusu yükselmiştir. Günahtan kurtarılmış ruh, ömrünü Tanrıya adanmış ve mesleki faaliyetin disiplini altında yaşadığı her anında da Tanrının iradesini uygulamak azminde olan kişi için bu din; artık, kişisel sorumluluğu ön plana çıkarmaktadır. Kişisel sorumluluk, kendisini Tanrının yeryüzündeki aracı etkinliğinde gören bir kişi için; yalnızca paranın ussal kullanımıyla Tanrının mutemetliğini zorunlu kılmamakta, fakat bundan çok daha fazlasını özellikle de zamanın mesleki faaliyet içinde en ussal ve en metodik kullanılması koşulunu da beraberinde getirmektedir.

Lüksten kaçınmak, tembelliği ve verimsizliği Tanrıya isyan etmek olarak yorumlamak, başarısızlığı veya iflasları ruhun kurtuluşundan sapan davranışların bir sonucu olarak görmek; hep bir dönemin rağbet edilen değerleri arasında yer almıştır. Zamanın en katı bir disiplin altına alınarak mesleki faaliyet içinde verimli kılınması, bir kimsenin işinde boşa geçireceği zamanının asla olmayacağı düşüncesinin benimsenmesi, mesleki başarının Tanrı tarafından kurtarılmışlığın veya seçilmişliğin birer kanıtı ya da işareti olarak görülmesi; dünyevi faaliyeti, tek ibadet haline getirmiştir.

Puritanın kendisini Tanrının faal ve başarılı bir aracı olarak görmesi imanı, daha başlangıçta 1640 ile 1660 yılları arasında bilimde çok hızlı ve dikkat çekici gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İngiltere’de Puritanizmin özellikle

de elit kesimin öncülüğü altında halk tarafından benimsenmeye başlaması ile, deneysel bilimin gelişmesinin aynı zaman dilimine rastlamış olması; M.Weber'in öne sürdüğü tezin tartışılmasına daha da bir anlam katmıştır.

Kişinin mesleğinde Tanrıya yönelmesi inancı, Tanrının kendisinden beklediği dürüstlüğü ve sevgiyi, merhameti ve hizmeti bu dünyevi etkinliği kapsamında uygulaması sorumluluğunu, ilk hissedenler arasında, o dönemin bilim adamlarının da bulunduğu, asla şüphe etmemek gerekir. Yapılan pek çok araştırma, yeni deneysel bilimin en önemli saik güçleri içinde bu puritan imanının ve bireysel sorumluluk temelinin bulunduğu, görüş birliği yapmışlardır. Ayrıca, Tanrının yaratıcı kudretiyle Kendisini doğada açığa çıkartmış olduğu inancı da, puritanların deneysel bilimi kutsal bir hale getirmelerini kolaylaştırmıştır.

Genel olarak çileci Protestanlığın temelini oluşturan değerlerin ve tutumların ideal tipteki bir ifadesi içeriğine sahip bulunan puritan ahlakı,1600 yıllarından itibaren İngiliz halkının zihniyet dünyasında kök salmaya başladığı andan itibaren; bilimin, gerçek yaşama dayalı olarak ve doğal fenomenlerin nedenlerini deney yoluyla keşfetmek özelliğine sahip bulunarak ilerlemesi, zenginleşmesi kaçınılmaz olmuştur.

Puritanın mesleği ibadet haline getiren bu yaşama felsefesi, Tanrının işinin bir sonucu olarak yaratılan doğanın ve insan bedeninin deneysel araştırmaya konu edilerek sistematik ve rasyonel bir şekilde incelenmesini zorunlu kıldığı gibi, tabiatın korunması ve insan sağlığının kutsallığı gibi bu gün batıyı batı yapan insancıl değerlerin dinsel saiklerle benimsenilmesini de kolaylaştırmıştır. Artık evrendeki doğallık ve insandaki bedensel her şey deneysel bilimin konusu haline gelerek, gerçeklere dayanan gözlem yoluyla incelenmesi ve ölçüp kayıtlara alarak bir sonuçta varılması, tek bilimsel yöntem haline gelmiştir. Hesaba dayalı olarak yürütülen bilimsel araştırma, tüm tanılarında deney-gözlem-ölçme anlayışını esas almaktadır.

Bu dönemde bilimsel araştırmaya ömrünü veren bilim adamlarının tamamının rasyonel davranmak istedikleri, gerçek saiklerini ve araştırma maksatlarını ussal kıldıkları, yadsınamaz bir gerçeklik taşımaktadır. Diğer taraftan, orta çağ dönemine kıyasla dindarlık yaşamın her sahasına yayılmış, ibadet dünyevi faaliyetin yegâne saiki haline gelmiştir. Tanrının yaratıcı kudretinin herkese daha yakından tanıtılacağı ve ihtişamının daha yüksek düzeyde kavranılacağı inancıyla, doğa ve yaşam üzerinde çalışma yapılması, Tanrıya hizmetin en üstün yolu haline getirilmiştir.

Tanrı **ihtişamını** sergileme, insanlara hizmet etme, bu şekilde tüm ömrün her anını Tanrıya adama gibi bilim adamını sonsuz bir araştırma sahasına yönelten saikler, gerçekte, temelini Puritanlığın meslek anlayışında bulmuştur. Dinin dünyevileşmesi ve dünyanın da dinsel dogmaların sınırlarının dışında yorumlanmasıyla birlikte; nitelik itibarıyla ruhani ve maddi sahalarda birbirini tamamlar hale gelmiştir. Özellikle de Puritanlığın bu meslek anlayışıyla, insanın kendisini bütün ömründe Tanrıya adanmış olması, arzulanan dünyevi faaliyetindeki başarıyı seçilmişliğin

kanıtı haline getirmesi; bireyin işinde yararlı normların kolaylıkla benimsenmesini de, sağlamıştır.

Tanrı ihtişamının insanlara sergilenmesi/gösterilmesi, hiç tanımadığı kimseye yardım edilmesinin sağlanarak komşuluk görevinin yerine getirilmesi, insanların dertlerine çare olunarak veya daha iyi yaşamaları sağlanarak kardeşliğin gereklerinin yapılması gibi bir takım dinsel saiklerle, yararlı olma dinsel bir erdem işlevine kavuşmuştur. Puritanlık, Tanrı ihtişamı saiki ile insana hizmet maksadını kendisine temel olarak alınca, dünyevi faaliyeti de meslek kapsamında disiplinli ve denetimli kılınca; bilim ile gerçek yaşam bir bütünlüğe ulaşmış; Francis Bacon'un ifadesiyle, öğrenen insanlar Tanrının gerçek havarileri etkinliğine erişmiştir. Bilimsel araştırma yapan ve bilimde yenilikleri başlatan kişilerin, Tanrıyı tanıtan havarileri olarak itibar görmesi; sıradan mesleklere göre bilimsel etkinliği daha da önemli ve değerli kılmıştır.

Öğrenen ve bilgisiyle topluma hizmet eden bir kadının; mesleğinde ilerlemeyi düşünmeyen veya daha üst mesleklere geçmek için çaba sarf etmeyen kimselere göre, Tanrı katında daha değerli olduğuna inanılmıştır. Evreni, doğayı ve insanı araştırmak isteyenlerin büyük bir dinsel saikiyle desteklenmiş olması, doğanın keşfinin gerçekte Tanrının işlerini öğrenmek demek olduğunun kabul edilmesini sağlamıştır. Bilimsel araştırma gayretinde olan her inananın, Tanrının kudretini fark edebilmesi için, fiziksel-kimyasal gerçekleriyle evrendeki her şeyi ve özellikle de insanı incelemesi gerektiği sonucuna varılmıştır. İnsanın kendisinin, başlı başına bir dünya olduğu; dünyanın ve insanın deneysel bilimle incelenmesinin, Tanrıya saygının en etkili bir aracı olduğu düşüncesine varılmıştır. Özellikle de, John Ray'ın 'Tanrı Bilgeliği' (Wisdom of God, London,1691), John Wilkins'in "Doğal Dinin İlkeleri ve Görevleri" (Principles and Duties of Natural Religion, London, 1710) kitaplarıyla, Puritan seçilmişlik ümidiyle beslenen meslek anlayışı bilim adamlarının en önemli kişisel saikleri haline gelmiştir.

Mesleği bir ibadet ve bilimsel araştırmayı da en önemli meslek haline getiren Puritan yaşam felsefesinin ikinci önemli öğretisi ise; toplumsal refahın yükseltilmesinin ve insanların daha iyi bir düzeyde yaşamalarının sağlanmasının, bir komşuluk görevi olarak yorumlanması olmuştur. Daha iyi yaşama olanaklarına kavuşmak; daha çok verimli olmanın bir sonucu olduğu gibi, insanların öğrenmeye ve bilgili olmaya daha fazla zaman ayırmaları da demektir. Zira bilim, bir taraftan beslediği ve oluşturduğu teknik yenilikleriyle insanın doğa üzerinde etkinlik kurmasını sağladığı gibi, diğer taraftan insanın yaşamında verimli olmasına ortam hazırlayan kolaylıkları da sunmaktadır.

İnsanı her türlü sıkıntılardan kurtararak ya da insana hizmet ederek komşuluk hakkını ödediği bilincine varan puritanlar, böylece bütün meslek kollarını olduğu gibi bilimsel faaliyetleri de insanların yararına sunmuşlardır. Araştırmaya dayanan bilimin gücüyle insanı maddi şartlarının inanılmaz ölçüde daha iyi konuma yükseltilmesine ciddi katkılarda bulunan puritanlar, başlangıçtaki bilime özendiren Tanrı ihtişamını sergileme ve seçilmişlerden olma gibi dinsel saiklerini yavaş

yavaş da olsa yitirmeye başlamıştır. Bilimsel araştırmanın değiştirdiği yaşama tarzı sonrasında, Tanrı ihtişamı saiki, insana hizmet etme maksadına göre daha az etkili olmaya başlamıştır.

Yine de Puritanizmde, bilimsel araştırmanın hedefleri ve sonuçları dikkate alındığında; bilimdeki her yenilikle, Tanrının ihtişamının yaratıcı kudretinin karşısında bilim adamının duyduğu kudret ve hayranlık asla kaybolmamaktadır. Puritanizm, Tanrıyı anlamak ve insanlığa da hizmet etmek için; özellikle de bilimsel araştırmayı meslek edinmiş bir kimseden, sistematik ve disiplinli bir şekilde, bütün dikkat ve ihtimamıyla mesleğinde ilerlemesini istemiştir. Hiç sonu gelmeyen sürekli ve anlamlı bir çabanın bireyin yaşamını doldurmasıyla, edinilen her başarıyla yeni yeni hedefleri tasarlamasıyla; deneysel bilim, kendisi için gerekli olan saiki, puritanizm'de bulunmuştur. Oysa, hiç yorulmak bilmez enerjisiyle, doğanın gizli kalmış hazinelerini insanlara sergilemek suretiyle Tanrıya karşı görevini yerine getirdiğine inanan reformistler; bu uğurda katlandıkları sıkıntıları ve çektikleri çileleri, uğradıkları yoksunlukları; orta çağ kesişlerinin münzevi hücrelerindeki halleriyle kıyaslıyorlar, daha değerli olduğu sonucuna varıyorlardı.

Meslek adamı olarak bir puritanın, orta çağ keşişinin yaptığı gibi boş oturup dua ederek ve aç susuz kalıp gözyaşı dökerek, kendisini tembelleğe veya yararsızlığa sürüklemesi hiç düşünülebilir mi? Bireyin yeteneklerini geliştirmeyen ve insanlara da yararlı olmayan bu tarz bir ibadet, sadece kilise karşılarında değil bütün kalvinist mezheplerde tembellik olarak yorumlanmıştır.⁷ Tanrı, manastırın duvarları içinde ve insanlardan kopuk bir halde yapılan ibadetiyle kimseye yararı olmayan tembellik içindeki bir aylaklığı; mesleki faaliyetiyle ihtişamını insanlara sergilemek isteyen ve insana hizmet gayretini de taşıyan bir dünyevi etkinliğe tercih eder mi?

Puritanlıkta, mesleki faaliyet ibadet, iş yeri de tapınak halini alınca; başarı ve kazanç, seçilmişliğin ve kurtarılmışlığın kanıtı olarak görülünce; bilimdeki her ilerleme, deneyciliğin olduğu kadar yararcılığın da normlarını topluma kolaylıkla hâkim kılmıştır. Zaman çok değerlidir, insan ömrü de son derece sınırlıdır; kişi bu kısa ömründe, insanlığa nasıl en yararlı olabilecekse, o uğraşıya yönelmesi esas olmuştur. Bilimsel uğraşı, puritanlıkta böylece ahlaki bir yorum içeriğine kavuşmuş; bir tüccarın ya da bir imalatçının işinde başarılı olması için şart koşulan davranışsal özellikleri, bilim adamınca da benimsenmiştir. Artık, yorulmak bilmez çalışkanlık, işinde dakiklik ve verimlilik, kaynakları kullanmada tutumluluk; yalnızca bankerin, tüccarın, imalatçının ya da denizcinin dinsel erdemi değildir, bilim adamı veya buluş yapan kimsenin de kişilik özelliğini oluşturmaktadır.

İnsanı mesleki çalışmadan ayıran veya ara vermesine neden olan, bir arkadaş ziyareti ne denli aylaklık sebebiyse; böyle bir sonuca sürükleyen, mesleki et-

⁷ Raitt, J. (1987). *Christian Spirituality : High Middle Ages and Reformation*, Crossroad Press, New York s. 261

kinlik dışında yönelinerek zaman ayrılan bir ibadet de, aynı ölçüde tembellik bahanesi olmaktadır. Tanrıya inanan ve insanlara hizmet etme maksadını taşıyan bir kimse; kendisini mesleki etkinliğinden alıkoyan her bahaneye karşı çıkmak zorundadır. Dünyevi çilekeşlik yoluyla mesleki faaliyetin ibadet halini almasıyla birlikte; kişiyi çalışmadan alıkoyan her şey, Tanrıdan da alıkoymaktadır.

Puritanın meslek inancı ile modern bilimin araştırmacısından talep ettiği nitelikleri arasında ortaya çıkan bu uyum, ahlaki normlar etkinliğinde toplum tarafından da benimsenmeye başlanmasıyla birlikte; mesleğinde başarılı olan her kişi, dinen de kendisini huzurlu hisseder olmuştur. Artık, dünyevi faaliyet ile öbür dünya arasındaki ayrılık ve aykırılık ortadan kalkmış, herkes işinde veya görevinde dininin ahlaki erdemlerini yaşamaya yönelmiş, Tanrının iradesini mesleğinde uyguladığı ölçüde bol kazanca veya başarıya ulaşacağından emin olmuş; özellikle de, bilimsel araştırmayla Tanrının ihtişamını sergilediği bilincine vararak, meslek olarak bilimsel araştırmanın yolunu bir Tanrı yolu haline getirmiştir.

Kilise çatısındaki veya manastırın duvarları arasındaki münzevi çilekeşliğin disiplinini veya kurumsallaştırılmış şekilci ibadetin baskısını ortadan kaldıran, Tanrıya bütün yönelişleri Hak olarak kabul görme eğilimine giren Reform hareketi; kurtuluşa ermede kilisenin aracılık işlevinin yerine mesleki faaliyet içinde etkin kılan bireysel sorumluluğu getirmiş olmasıyla; herkes kendi ruhunun kurtarılış sorumluluğunu bizzat üstlenmiş, Tanrı iradesini yaşadığı her anında ve bütün ömrü boyunca uygulamaya azmetmiş, kendisini işinde Tanrıya adanmıştır.

Puritanın yaşama felsefesinde, insanın işinde kaderinin işaretlerini araması, başarıyı Tanrı iradesini yaşamda uygulama beceri ve azminin bir sonucu sayması, işindeki kazancını Tanrıya karşı üstlendiği mutemetliğindeki dürüstlüğüne ve güvenirliliğine bağlaması; dünyevi faaliyetleri kapsayan dinsel eğilimi, ile, rasyonelleşen hayatını kolaylıkla bütünleştirmiştir. Artık, bu dünya ile ibadet birbirinden ayrı, birbirini engelleyen, birbirine de aykırı düşen tutumlara neden olmamaktadır. Dünyevi faaliyetin dinsel bir tutkuyla benimsenmiş olması sonucunda, puritanizm ile bilimsel araştırma ruhu, tamamıyla birbirini destekler ve uyuşur olmuştur. Dünyevi başarıyı Tanrı katında seçilmişliğinin işareti olarak görmesiyle dinde rasyonelleşen puritanlar, modern bilimin özü demek olan usallık ile deneyciliğe kolaylıkla geçebilmişlerdir.

Bu dünyadaki eylemsel işlerle başarılı bir şekilde ilgilenmiş olmakla, insanların gereksinimlerini daha üst bir düzeyde giderilmesine yönelmekle, bilimsel araştırmayı verimlilik artışının en önemli koşulu haline getirmekle; deneysel bilim ile teknik ilerleme, üretim teknolojisi ile verimlilik artışı, maliyet ile kazanç arasında doğrudan bir bağlantı kurarak; dünyevi faaliyetteki başarı ve kazancı, bir ölçüde deneysel bilimdeki ilerlemeler üzerine kurmuşlardır. Deneysel bilimden kârlılığa kadar uzanan bu düşünsel bağlantılar sonucunda; parayı ve zamanı işinde ussal olarak kullanan, tüm ilişkilerinde iş ahlakının erdemlerini dinsel bir vecibe olarak uygulayan bir iş adamı portresi topluma hakim olduğu gibi; iş adamı ile bilim adamını aynı dinsel saiklerle birbirine yaklaştırmış, maksat birliği içinde birbirini des-

tekler hale getirmiştir. Artık, doğa bilimlerinde ilerlemek, üretim teknolojisinde yenilik yapmak anlamına geleceği için; iş adamı ile deneysel bilim araştırmacısı arasında doğrudan bir bağ kurulmuş, deneycilik ile ussallık birbirini yüceltmıştır.

Puritanın bu yaşama felsefesinin, modern bilimin araştırma yöntemleri üzerine doğrudan bir tesirde bulunduğu öne sürülse de; yarattığı bu araştırmacı profiliyle, bilimin kendi gelişme tarihi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip bulunduğunu, hiç kimse yadsımamaktadır. Mesleki faaliyetin ibadet halinde yorumlanması, yalnızca kişileri kendi dünyevi etkinliklerinde başarılı olmaya sevk etmemiş; bu başarıyı, mesleklerin birbirine yaklaşmasına dayandırarak, deneye dayalı bilimin geliştirilmesini de zorunlu kılmıştır.

Puritanlığın, bireysel nitelikleri mesleki faaliyet içinde geliştirmeye zorladığı, deneysel bilim ile ekonomik etkinlik arasında doğrudan bir bağın kurulmasına neden olduğu, ne kadar gerçeklik payı taşıyorsa; günümüzün bilimsel araştırmalarının bu içerikteki bir dinsel saiki artık taşımadığı da, kesinlik kazanmıştır. Ancak, Puritanizmin bilimdeki gelişme üzerindeki etkinliğini, bu günkü bilim adamının saiklerini veya maksatlarını irdeleyerek kavrayamayız; bunun yerine, orta çağ Hristiyan ilahiyatının bilimin ilerlemesinde nasıl bir engel halini aldığını belirterek açıklayabiliriz.

Kitaba bağlı kalmalarının bir gereği olarak, ilk Lutheristlerin, Kopernik devrimine karşı çıkmış olmaları, dikkat çekicidir. Din ile bilimin birbirinden ayrılması gerektiği yönünde bir eğilimi başlatmış olmasına rağmen, J.Calvin'in dahi zamanının pek çok buluşlarına karşı sessiz kaldığı ve teşvik etmemiş olduğu, yapılan araştırmalarla açıkça ifade edilmiştir. Oysa, kalvinizmin İngiltere'deki kolu olan Puritanizmin dinsel liderlerinin meslek anlayışı, Tanrı ihtişamı saiki ile komşuluk hakkı görevi gibi yorumlarından oluşmuş olan dinsel ahlak; doğa bilimlerindeki ilerlemeyi deneye dayalı olarak başlatmış ve özendirmiştir.

Nitekim, Katolikliğe yeniden dönüş eğilimindeki baskılara karşı koyabilmek amacıyla Cenevre'deki idareyi ele aldığı sırada dahi, J.Calvin, insanın Tanrı karşısında yalnızca inancı sayesinde ruhunu arındırabileceğini kabul etmiş olmasına rağmen; tıpkı M.Luther gibi, Kutsal Kitap yoluyla Tanrıyla ilişkilerini düzenleyebileceği duygusundan vazgeçmemiş olduğu için, yandaşları tarafından, zamanındaki bu bilimsel buluşlara kuşkuyla ve endişeyle yaklaşanlar dahi olmuştur. Bilimsel buluşların, özendirilmesi açısından bakıldığında, J.Calvin'in Cenevre idaresinin, Katoliklerden ve Lutheristlerden pek farklı olmayan engelleyici bir politikayı izlediği dahi söylenmektedir. Bütün bu düşmanlıkların ya da olumsuz tutumların nedeni, yalnızca Kutsal Kitap ile bilimsel bulguların birbiriyle çelişmesi, bilimin Kitabı yalanlaması değil; Kutsal Kitabın öngördüğü eğitimin saha ile yönteminin değiştirilmesine karşı beslenen tepkinin hissettirilmesi idi.

Bilgiyi, Kutsal Kitapla sınırlı kılmışlardı; eğitimin, Kutsal Kitabın sınırları dışına çıkarak yaşamın gerçeklerini kapsamasına tahammül edemiyorlardı. Yine de, modern bilimin deneye dayalı bulgularına beslenen bu düşmanca baskının

yumuşamasına, kalvinist ahlağın gelişmesinin neden olduğu söylenmektedir. Kitabı bağımlık saplantısı, yerini, Tanrı ihtişamını sergileme ve komşuluk hakkını yerine getirme gayretine bırakmıştı. Doğa bilimlerinin kutsanmasının ve bu uğurda girilen uğraşların dinen uygun bulunmasının belki de en önemli nedeni; evrende var olan cisimlerle, canlılarla ve insanların bedensel yapılarıyla ilgilenmenin, doğrudan doğruya doğayı konu almanın, Tanrının işlerini öğrenmek demek olduğu için; deneysel bilim, yarattığı her varlıkta kendi yüce kudretini açıkça kanıtlayan Tanrı aklının ve gücünün, iyilik ve şefaatinin sergilemesini kapsamaktadır. Tanrı aklının ve gücünün evrende kanıtlanmış olduğu inancı, orta çağın ilahiyatçıları tarafından görüş birliğine varılarak savunulmuş olmasına rağmen; bu düşüncenin, puritanizmle ve pietizmle ulaştığı sonuçları tamamıyla farklı olmuştur. Puritanizm ve Pietizm, bu inanç sayesinde, özellikle de gözlem ve ölçme yöntemiyle deneye dayalı bilimsel araştırmalarda, doğanın ve insanın incelenmesine neden olmuştur.

Orta çağ ile reform sonrası İngiltere arasında kesin bir şekilde beliren kültürel farklılık, aynı düşünceyi paylaşmış olmalarına karşın, birbirinden tamamıyla zıt olan eğilimlere yol açmıştı. Puritan bilim adamlarına göre, evrendeki maddi varlığa başından sonuna kadar rasyonellik ve ölçü hakimdi; insan aklıyla geliştirilen deneysel bilim sayesinde Tanrı aklı ve gücü, yarattığı her varlıkta açıkça çıkartılabildi. Bilim adamı da, evrendeki her varlığı incelemeye yönelmiş olmakla, Tanrının yaratıcı kudretini insanlara sergilemekte olduğundan, doğrudan Tanrıyı övmekte ve anmaktaydılar. Tanrı, doğayı yaratmış olmakla, başlangıcından beri doğayı sevmiş ve doğadaki her varlığa karşı merhametle davranmıştı. Aklının ve gücünün bir ifadesi olarak evreni yaratmış olması, doğanın bilimsel yönden incelenmesine bir saik oluşturmuştur. Evrendeki böceğin ya da kuşun incelenmesi, insan bedeninin işleyişinin irdelenmesi; Tanrı işinin farkına varılmasından başka bir şey değildir.

Protestanlığın, açıkça serbest araştırmayı özendirmediği veya çile çekmeyi yadsımadığı halde, yalnızca mesleki faaliyet yoluyla Tanrıya ibadet edileceği şeklindeki bir eğilimi başlatmış olmasıyla; puritanın dinsel değerleri ile modern bilimin saha ve yöntemi arasında başlayan bu yakınlık, doğanın düzeninin irdelenmesini olanaklı kılmıştır. Kopernik, Kepler, Galileo, Newton gibi bilim adamları gerçeğin nihai kriteri olarak deneyi ve ölçmeyi esas almış olmakla, doğanın sürekli kıldığı düzeninin ve iç yapısının olduğu kadar evrendeki her varlığın anlaşılabilceği düşüncesine haklılık kazandırmışlardır.

Protestanlıkla başlayan ve puritanlıkla da bir tutku halini alan; akıl ve deneyin temelini oluşturduğu eylem ve inancın bütünleştiği dünyevi faaliyet; zihnin toplanması, başarılı olması konusunda kişiye bireysel sorumlulukların yüklenmesi, bilimsel çalışmaların ilerlemesini sağlamıştır. Böylece bilim ve değişen dinsel zihniyetten kaynaklanan yeni saiklerle doğal fenomenlerin incelenmesine yönelen kültürel bir ortamın ortaya çıkmasıyla, bu yeni bilimin kuramları ile yöntemleri üstünlük kurmaya ve yaygınlık göstermeye başlamıştır.

Ancak, puritanizm ve pietizm dışında diğer protestan mezheplerinin bilimin yeni kurmaya başladığı saha ile yöntemlerini benimsedikleri ve özendirdikleri pek söylenememektedir. Deneycilik ile rasyonelliği yapısında birleştirerek doğrudan doğruya doğaya ve yaşama yönelen, evrendeki her bir olguyu kendi iç yapısını irdeleyerek açıklamayı ilke edinen modern bilimin bu nitelikleri; yalnızca o dönemin katolikleri tarafından değil, kitaba bağlanmış Protestanlar tarafından da kaygıyla karşılanmaktaydı.

Belki de bu karşı koyuşu bastran, yine deneysel bilimin başarısını üstlenmiş olan bilim adamlarının açığa vurdukları dinsel saikleri ve Tanrıya duydukları inançlarıydı. Yaptıkları her buluşla, Tanrının yüceliğini gözler önüne serdiklerini açıklamış olmakla; inanç ile bilimi, bir dereceye kadar çatışmaktan uzak tutmaktaydılar. Zaten kalvinizmin çağdaşlaşmaya yaptığı en önemli katkı da, yalnızca inancı esas almış olmakla, dogmalara olan bağlılıktan insanları uzak tutmaya yönlendirmiş olmasıdır.

Dogmalara bağlanmadan Tanrıya inanmak, geleneksel dinin bağnazlıkla yerleştirdiği ibadet şekillerine uymadan dünyevi faaliyet içinde Tanrıya yönelerek Tanrının insanlardan istediği dürüstlük ve sevgiyi yalnızca mesleki faaliyeti içinde tüm insanlara karşı uygulamak, puritanın erdemleri haline gelince; Kraliyet Akademisi (Royal Society) çatısında, toplum ile bilim arasında, böyle bir inançla örülmüş kopmaz bir bağ ortaya çıkmış oldu. Kraliyet Akademisi kurumunun geçmişten gelen bilgi birikimini kolaylıkla edinen genç nesiller, daha ileri düzende bilimsel yeniliği gerçekleştirebilecek olan alt yapıya böylece sahip olabilmekteydiler. Kraliyet akademisi kurumunda ilk bilimsel toplantılar, 1645 yılında düzenli bir programa bağlanmıştı. John Wilkins, John Wallis ve hemen sonra da Robert Boyle, William Petty gibi bilim adamları, çok güçlü dinsel saiklerle bu yeni bilimin sahasına yönelmişler ve yöntemini de kabul ettirmişlerdi.

Kraliyet Akademisi kurumundaki bilim adamlarının neredeyse tamamı, puritan dünya görüşünü bütünüyle benimsemiş, yalnızca inançla ve mesleki çalışmasındaki başarıları sayesinde seçilmişliğinin işaretlerini hissedebilmiş kimselerden meydana gelmekteydi. Mesleki çalışmalarına disiplini ve denetimi getiren, sürekli çalışma yoluyla da mesleğinde kendisini Tanrıya adanmış olan bu insanlar; Kraliyet Akademisi kurumunun ruhunu, insanlara hizmet maksadıyla ortaya çıkarılan her yeni bilimsel buluşla Tanrıya karşı kulluk görevini yerine getirmiş olmanın verdiği huzurla, betimlemekteydiler.

Artık insanlar üzerinde kilise bulunmadığı gibi, vahiy kudretine haiz olduğuna inanılan dogmalarından da eser kalmamıştı. Kraliyet Akademisi kurumunun bu çekirdek kadrosu; Tanrıya inançta ve mesleği ibadet haline getiren dindarlıkta, dürüstlük ve sevgiyi yaşamının her anına hakim kılan ilkelerinde, bütün bir ömrünün her anını Tanrıya adamada gösterdikleri özverili ve çilekeş yaşamında, orta çağın münzevi keşişlerinden daha dikkatli ve sofuydular. Bilim adamlarının Kraliyet Akademisi kurumu içinde bir araya geldikleri 1650 yılları sırasında, puritanlar İngiliz nüfusunun ancak çok az bir kısmını oluşturmaktaydılar. Böyle olduğu halde,

İngiltere'deki sanayici ve tüccarların, bilim adamı ve yöneticilerin, bankerlerin ve denizcilerin neredeyse tamamına yakınının puritan olması, asla bir tesadüf değildir.

Puritanlar, yalnızca Kraliyet Akademisi kurumunda önemli buluşları başaran bilim adamlarını yararcılığa ve deneyciliğe yönlendirmekle kalmamışlar; bununla birlikte, bilimdeki bu mantığı eğitime de uyarlamalarının sonucunda, pozitif öğretimin rasyonel temeller üzerinde yükselmesini de sağlamışlardır. Bilimin olduğu kadar eğitimin de artık yegane hedefi vardır, mesleki başarının sağlanması yoluyla insanlara hizmetin arttırılmasıdır. Gerçekçiliği, yararcılığı ve deneye dayanan gözlem ile ölçmeyi esas alan rasyonel bir eğitim programıyla pozitif bilimleri konu edinen bir eğitim anlayışının İngiltere'de yerleşmesi sağlandı.

Avrupa'da çeşitli ülkelerden gelen ve pozitif bilimlerde bilgi ile deneyimleri bulunan eğitimcilerin bu eğitim kurumlarına alınmasıyla birlikte, bilimdeki akademik çalışmalar daha da hızlanmıştır. Yararcılığın ve deneyciliğin normları açıkça öğretilmeye ve benimsetilmeye başlandığı bu dönem boyunca; bilimdeki her buluşun ya da yeniliğin, tekniğe hemen uyarlanarak bir anda üretim yapısında gelişmenin gerçekleştirildiğinin fark edilmesiyle birlikte; eğitim de, bu maksada yönelik olarak pozitif bilim temelleri üzerinde kurumsallaşmaya başlamıştır.

Eğitimin maksadı, üretim teknolojisini geliştiren bilimsel buluşların dayandığı bilgiyi öğretmek ve deney yoluyla da edinilen bu bilgileri sınamak etkinliğine dönüşünce; böylesine bir zorunluluk içinde benimsettirilen yararcı ve ussal anlayışı fark eden öğrencilerin görevi de, her günkü yaşamı saran koşulları biraz daha çekilir kılmak ve toplumsal gönenci daha da yükseltmek olmuştur. Artık, yabancı diller öğrenilmekte, cebir ve geometrinin yanı sıra fizik ve kimya gibi fen bilimlerine de ağırlık verilmektedir. Nitekim, Oliver Cromwell (1599-1658) özellikle doğa bilimlerine öncelik ve ağırlık veren Durham Üniversitesini kurmuştur. Puritan eğiliminin merkezi haline gelmiş olan Cambridge şehrinde, deneye dayalı bilim anlayışı hızla yaygınlaşmıştır. Puritanların ülkeye yerleştirmek istediği eğitimin temel özellikleri olan gerçekçilik, yararcılık, deneye ve gözleme dayalı ölçülebilirlik ilkelerine bağlı kalınarak; mekanik, hidrostatik, fizik, anatomi ve astronomi gibi sahaların bilimsel olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Eğitimde bu ilkelere bağlı kalınarak pozitif sahalara yönelmesi, gerçekleştirilen deneylerde ve tekrarlanan gözlemlerde ölçmenin esas alınması, kıyaslamalar yoluyla yorumların yapılması, hesaba dayanan sonuçların çıkarılması; bilimsel araştırmalarda çığır açıcı gelişmelere neden olmuştur.

Puritanların bilim ve teknolojide başlattıkları bu çığır açıcı gelişmelerin boyutlarını en iyi şekilde değerlendirebilmek için, kurulan akademi ile üniversitelerin yönedikleri sahaların içeriklerini de irdelemek gerekir. Bilimsel konularda doğrudan ilgili kılınmış olsalar dahi üniversitelerin bir kısmında hâlâ klasik eğitim programının esas alınmış olması; bu üniversitelerde en azından yararcı bir maksadı taşımayan ve daha çok kültürel etkinlikleri ön plana çıkaran faaliyetlere yol açmıştı. Oysa, akademiler, yaşamın sorunlarıyla doğrudan ilgilenmekte ve toplumun gönencini de yükseltme hedefini taşımakta olduklarından; hem yararcı ve liberal

bir eğitim anlayışını kendilerine ilke edinmiş, hem de gerçekçi ve pratik bilgilere yönelmişlerdi.

Puritan akademileri ile Protestan üniversiteleri arasındaki, eğitimin bu ilke ve içerik farklılığı, bilimsel buluşların sahipleri açısından da açıkça kendisini göstermekteydi. Örneğin, Fransa'da Protestan akademileri kurulmaya başladığı anda çok yararlı ve yaşamla doğrudan ilgili pek çok buluş ile yeniliği gerçekleştirmiş olmasına karşın; akademilerin Katolikler tarafından ele geçirilmesinden sonra, hemen hemen hiçbir bilimsel buluşu üretmemiş olması, bilim adamlarının yetenek ile niteliklerinin geliştirilmesinde dinsel saik şeklinde de olsa psikolojik özelliklerin ne kadar etkili olduğunu tanıtlamaya yeterlidir. Kaldı ki, Katolikliğin üstün geldiği ve nüfusunun büyük bir çoğunluğunun da Katoliklerden oluştuğu Fransa'da, bu dönem boyunca; bilimsel buluşların neredeyse tamamı Protestanlar tarafından gerçekleştirildiği, inançları yüzünden çok önemli bilim adamlarının ve buluş yapan dahilerin Fransa'dan göç ettiği, yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır.

Puritanlık ile pozitif bilim arasında kurulan bu bağ, yalnızca deneysel bilimde gerçekleştirdikleri yeniliklerle tanıtlanmamakta; fakat bundan daha çok, modern bilimin gerektirdiği değer ile ilkelerin, dinsel saikler etkinliğinde puritanlık içinde oluştuğu da, fark edilmektedir. Üyelerinin tamamı kalvinist öğretilerle yetişmiş olan, insanın her günkü hayatının sorunlarına yönlendirdikleri bilimsel çalışmalarla ulaştıkları başarılarını seçilmişliğinin kanıtı haline getiren Kraliyet Akademisi çatısında önemli buluşların gerçekleştirilmiş olması, asla bir rastlantı değildir. Benzeri şekilde, Harvard Üniversitesi de 1638 yılında Rönesans'ın edebiyat etkinliğiyle ve asrının bilimsel hareketinin tesiriyle kurulmamış, puritan kültürünün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Mesleği ibadet haline getiren ve mesleki başarıyı da Tanrı katındaki kıtlanmışlığının işareti olarak yorumlayan puritan bir bilim adamı, Kutsal Kitabın Tanrı sözü olmadığını kanıtlayan kopernik sisteminin kabul edilmesine şiddetle karşı çıkmak yerine; yalnızca astronomi sahasında değil, diğer bilimsel buluşlara da çok yakından ilgi duyup, yeniliklere kendisini kaptırmış olmakla, pozitif bilimdeki ilerlemelerde en büyük pay sahibi olmuştur. İngiltere'de reform ruhunun içeriği haline gelen gerçekçilik, ussallık ve yararcılık anlayışları; aynı zamanda da, deneye dayanan modern bilimin temellerini oluşturmuştur.

5) Sonuç

Batıda din ile bilim arasında ortaya çıkan amansız mücadele; gerçekte, sonsuz akli yaratmış olan ve insanlarla sürekli bağlantı içinde bulunduğuna inanılan Tanrının sözü vahiy ile araştırmayı göğün ruhani üstünlüğünden evrenin doğal işleyişine indiren gözlem ve deney gayreti arasında geçmiştir. Bir taraftan, Tanrı kendi yarattığını insandan daha iyi bilir iddiasıyla, ilmi vahiyle sınırlama dogmacılığı kurumsal ve yargısal üstünlüğünü toplumda devam ettirenken; diğer tarafta, bilimsel araştırmayı vahyin sınırları dışına çıkartan, ulaştığı sonuçlarla vahyin (Es-

ki ve Yeni Ahdin) gerçekte Tanrı sözü olmadığını kanıtlayma gayretine dönüşen modern bilimin inançlı temsilcileri bulunmaktadır. Eski ve Yeni Ahit'te bildirilen vahyin Tanrı sözü olmadığını kanıtlanması; Kutsal Kitabı, papalık çatısındaki kilise otoritesinin ve aracılık işlevinin yerine geçirmek isteyen reformistlerin bu emellerinin karşısındaki en büyük engel haline gelmiştir. Bu engel, puritanların Tanrı ihtişamı saiki, Tanrı emanetçisi ve Tanrının aracısı olma işlevi vs. gibi kuramlarıyla aşılması; bilimsel araştırma vahiy otoritesinin dışına taşınmıştır.

Aslında Batıdaki din-bilim çatışması, kendisini Tanrı ve görüşlerini de vahiy yerine koyan Katolik kilisesinin ruhban sınıfı ve bunların menfaat ve otoritele-ri, ile, bu sınıfın baskıcı otoritesinden kurtulmak isteyen ve Batı tarihinde reformist, puritan vs., gibi inanca sahip olan veya bu dinsel eğilimleri kendi emellerine uygun görerek düşünce ve çabalarıyla destekleyen daha liberal ve daha bireyci elit bir zümre arasında gerçekleşmiştir. Daha açık bir deyimle, çatışan din ile bilim değil, kendisini din yerine koyan kilise ve papazlar, ile, bilim ve özgürlüğün yanı sıra daha iyi bir yaşam sürmek isteyen kesimler arasında gerçekleşmiştir. Zira, bilimsel araştırmalar yükselen işadamlarının parasal yardımlarıyla mümkün olduğu gibi, gerçekleşen her bilimsel yenilik de iş hayatına uyarlanmaktaydı. Kutsal Kitaptaki bir cümlenin dahi bilimsel yenilikle gerçek dışı olduğunun ispat edilmesinde, reformun iman yoluyla arınma itirazıyla papalık otoritesinin yerine geçirdiği Kutsal Kitap hakkında derin kuşkular doğmuştur. Bu çatışmaya temelli olarak son veren de, yine dini suiistimalden kurtarıp ona daha esnek ve daha makul ve kabul edilebilir bir yorum getiren, örneğin puritan gibi din ve bilim adamları olmuştur.

KAYNAKLAR

- Birnbaum, N., *Social Structure and The German Reformation*, Arno Press, New York 1980.
- Bunch, B., *The History of Science and Technology*, Houghton Mifflin, Boston 2004.
- Cremeans, C.D., *The Reception of Calvinist Thought in England*, University of Illinois Press, Urbana 1949.
- Ertürk R. ,“Modern ve Postmodern Düşüncede Bilim”, *Felsefe Dünyası*, sayı:40 (2004), 65-77.
- Gale, C.E., *Isaac Newton and the Scientific Revolution*, Oxford University Press, New York 1996.
- Kibre, P., *Studies in Medieval Science : Alchemy , Astrology , Mathematics and Medicine*, Hambledon Press, London 1984
- Kitab-ı Mukaddes Şirketi, *Kutsal Kitap , Kitab-ı Mukaddes Şirketi*, İstanbul 2005.
- Knight, D., *The Age of Science : The Scientific World View In The Nineteenth Century* , Blasil Blackwel, New York 1986.
- Lyons, H., *The Royal Society (1660-1940) : A History of its Administration Under Its Charters*, Greenwood Press, New York 1968.
- Manson, T.M. ; Single J.C., *The Calvinist Roots of Modern Era*, University Press of New England, Hanover 1997.
- Marnef, G., *Antwerp in Age of Reformation : Underground Protestantism In a Commercial Metropolis* , Johns Hopkins University Press , Baltimore 1996.
- McNeill, J.T., *The History and Character of Calvinism*, Oxford University Press, New York 1967.
- Needham, J., *Background to modern science*, Arno Press, New York 1975.
- Ozment, S., *The Age of Reform (1250-1550) : An Intellectual and Religious History of the Medieval and Reformation Europe*, Yale University Press, Hew Haven 1980.
- Phillips, J., *The Reformation of Images : Destruction of Art In England (1535-1660)*, University of California, Berkeley 1973.
- Raitt, J., *Christian Spiritually : High Middle Ages and Reformation*, Crossroad Press, New York 1987.

- Sarton, G., *The Appreciation of Ancient and Medieval Science During the Renaissance (1450-1600)*, University of Pennsylvania Press , Philadelphia 1955.
- Sprat, T., *The History of the Royal Society of London : For Improving of Natural Knowledge*, Chapman Press , London 1947.
- Stimson, D., *Scientists and Amateurs : A History of the Royal Society*, Greenwood Press, New York 1948.
- Weld , C.R., *A History of the Royal Society*, Arno Press, New York 1975.
- William, C. D., *A History of Science and It's Relations with Philosophy and Religion*, Cambridge University Press , Cambridge 1948.
- Wolf, A., *A History of Science , Technology and Philosophy in the 16th and 17th Centuries*, Allen and Unwin, London 1962.